

שיעורים ע"פ הבונה

ק"ב: תוד"ה הבונה ע"י תיו"ט דאחר שגמר מלאכת הוצאה חוזר למלאכת מכה בפטיש כו' עיי"ש.

מכה בפטיש

א. ע"י רש"י ותוס', וכעין דברי התוס' כתב המ"מ בשם ר"ח שמכה על הכלי להחליק עקמימותו וכן באבן להשוותו עם חברותיה.

התיו"ט יישב קושיית התוס' דלעולם גם רש"י מודה דבמשכן היה באופן אחר ומ"מ תפס התנא ציור המצוי (כמו האופה דנקט סידורא דפת). אבל הרש"ש ביאר שכונת התוס' להקשות דלפרש"י הו"ל תולדה. - ובאמת לשון רש"י משמע דהוי אב.

ב. ומדברי ר"ח ותוס' למדנו דס"ל דלמדים גם ממלאכת כלי המשכן ולא רק מהמשכן עצמו. ואפשר דתלוי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בשה"מ אם מצות עשיית המשכן כללה עשיית הכלים. אבל אינו מוכרח דאפשר דתוס' ור"ח ס"ל דילפינן אפילו ממעשה הקרבנות וכמשי"כ האגלי טל בהקדמה שכן הוא דעת ר"ח ולפי"ז אזיל ר"ח לשי'. וע"י באג"ט שם שדעת רש"י בכ"מ דלא ילפי מקרבנות וא"כ י"ל דה"ה דלא ילפי מכלי המשכן ומהאי טעמא י"ל דנייד מפר"ח והתוס'. אך מ"מ קשה קושיית התוס' דעל כל פנים חציבת אבנים לא היה במשכן.

ושמא דעת רש"י דילפי מבנין בית עולמים. והתוס' לשי' עירובין (כג.) ד"ה שהוא, שכתבו דכל מידי דשבת ממשכן גמרינן ולא מבית עולמים עיי"ש.

ג. אך ק' דרש"י לע"י בפי' כלל גדול (עג.) פי' ענין מכה בפטיש באופן אחר דהוא ההכאה האחרונה שמכה בקורנס על הסדן להחליקו (נר' כונתו להחליק הקורנס), וסותר דבריו כאן.

ד. עוי"ק על פרש"י בפי' כלל גדול כמשה"ק הר"ן ושאר ראשונים שם דזהו לכאורה דעת רשב"ג במשנתנו.

והרש"ש והחת"ס ת"י דרשב"ג מיירי באמצע עשיית הכלי כמו שפרש"י להדיא לק' (קג.) ובזה פליג ת"ק אבל בהכאה שבסוף העשיית חייב משום מכה בפטיש גם לת"ק.

ה. לכאורה היה אפשר לומר דהנך ג' קושיות - סתירת דברי רש"י בפי' כלל גדול על דבריו כאן בפי' הבונה, קושיית התוס' דחציבת אבנים לא היה במשכן, וקושיית הר"ן דפרש"י בפי' כלל גדול הוא כדעת רשב"ג - מתרצות אחת את השניה. דבמשנתנו הוצרך רש"י לפרש דמכה בפטיש אין זה הכאה על הסדן דא"כ הוא כרשב"ג. ולכן פי' שהוא גמר חציבת אבנים. (ולא רצה לפי' כתוס' ור"ח דס"ל שאין זה בכלל משמעות הלשון וגם אפשר דס"ל שההכאה האחרונה שמכה על הכלי אין לה חשיבות להתחייב עליה בפני"ע). ואשמעי' מתני' דשיעורי' בכ"ש. אך באמת אינו אב כלל כיון שחציבת אבנים לא היה במשכן. אבל לע"י בפי' כלל גדול כשמנה התנא מכה בפטיש בכלל האבות הוצרך רש"י לפרש דאין זה ההכאה שבחציבת אבנים כ"א הכאת הקורנס על הסדן שהיה במשכן. והמשנה שם באמת אזלא כרשב"ג, ויליף ל"י מהכאה על טסי הזהב שהיה במשכן כמשי"כ רש"י לק' (קג.).

אבל יק' לפי"ז לדעת ת"ק דפרקין מהו האב של מכה בפטיש. וצ"ל דהוא גמר מלאכת עשיית הבנין והכלים שהיה במשכן רק שאינו נופל ע"ז לשון מכה בפטיש שגמר כל הכלים לא היה בפטיש. ואין אנו יודעים איך יכונה אב זה לדעת ת"ק דמשנתנו. והמשנה דפי' כלל גדול שכונה לאב זה בשם מכה בפטיש אזיל כרשב"ג כנ"ל.

ו. ויבואר לפי"ז לשון רש"י כאן מש"כ בד"ה המכה בפטיש וז"ל גם הוא באות מלאכות כו' ובסו"ד מסיים וכל הגומר בשבת מלאכה תולדת מכה בפטיש הוא ע"כ. ולכאורה אינו מובן כיון שמכה בפטיש עצמו הוא אב למה הוצרך רש"י לבאר כאן דכל הגומר כו' הוא תולדת מכה בפטיש. אבל לנ"ל ניחא דכונת רש"י דשם מכה בפטיש מצינו אותו בין האבות בפי' כלל גדול ומ"מ הציור דמכה בפטיש דמיירי בה מתני' - דהיינו המכה בפטיש שבחציבת אבנים - הוא תולדה.

וזה לפלפולא אבל בפשטות כונת רש"י דמכה בפטיש הוא באמת אב מלאכה ומה שסיים דכל הגומר מלאכה הויא תולדת מכה בפטיש לא כתב כן כ"א כהקדמה כדי שנבין פלוגתת רב ושמואל לקמן בסוגיית הגמרא.

זה הכלל כו'

רש"י כאן פ"י שיש מתקיימת כיו"ב. וכונתו כמש"כ לק' (קג). דא"י בגמ' דזה הכלל בא לרבות חק קפיזא בקבא ופרש"י שחיובו משום שיש מקיימים אותו כך.

אבל הגר"א בשנו"א פ"י שדעתו לקיימה על אותה שבת. ומשמע שדעתו שאם חושב לגמר כל להקב אז אינו חייב באמת על קפיזא לחוד. וק' מ"ש מכותב ב' אותיות דחייב אף שדעתו לכתוב יותר וכן ב' חוטי' באריג כו'.

ונראה לחלק דהתם כל שחוקק יותר מבטל המחיצות הקיימות וא"כ אם לא היה דעתו לקיימה על אותה שבת במידה זו היינו אומרים שאין המלאכה מתקיימת כלל מה שאין כן בכותב ב' אותיות הרי אותו ב' אותיות תשארנה לעולם אף שיוסיף עליהן. (ועי' לק' לענין מסתת עוד ראייה לסברא זו).

והרמב"ם פ"ט שבת הי"ג משמע דמפרש שהמלאכה היא של קיימא שלא יתבטל מאליו עד סוף השבת. וכך כתב המ"מ עיי"ש. וק' מה זה ענין לחק קפיזא בקבא.

ונראה שהרמב"ם מפרש כפי ר"ח דחק קפיזא בקבא היינו שעשה שנתות וחייב משום מכה בפטיש, וכונת המשנה לרבות שגם גמר כל שהו חשיב מכה בפטיש, אם הוא מתקיים על כל פנים. ומה דאמרינן בגמ' דמרבה חק קפיזא כו' אין זה פ"י הרבותא דמלאכתו מתקיימת כ"א פ"י הרבותא דעיקר החיוב דגומר כ"ש.

שכן עני חופר גומא להצניע פרוטותיו ע"י מג"א סי' תצ"ח ס"ק ל"ב.

ואיני מבין כל-כך למה הוצרכה הגמ' למצוא ציור שיקביל לכל א' מן הציורים שממציא שהיו במקדשים. דלכאורה גם למה דמסיק דמלאכה בונה במשכן היה בסתימת קרש שנפל בו דרנא מ"מ מודה דעני העושה גומא להצניע פרוטותיו חייב משום בונה וכן כולם וצ"ב.

אמר שמואל המצדד את האבן חייב

א. ע"י תוס' דלי"ג ר"י יוסי אומר" דא"כ מאי פריך לשמואל נימא דאיהו כר' יוסי. אבל הרשב"א כתב דבירושלמי מבואר דרס לה דא"י שם א' נותן את האבן וא' נותן את הטיט כו' ר' יוסי אומר שניהם חייבים. ומפרש הרמב"ן דכונת הגמרא לומר דאדקשיא ליה לשמואל דמחייב ע"י צידוד תק' לר' יוסי דמחייב אפילו בלא צידוד.

ויש לדיוק דכן פ"י גם רש"י ממש"כ "ועדיפא הוא מדשמואל".

ולש"י הרמב"ן יוצא דהא דחייב בדימוס העליון בלא טיט ר' יוסי היא ולא חכמים. ואפילו ר' יוסי אינו מחייב כ"א בדימוס העליון.

אבל הגר"א גורס בגמ' י"א נותן את האבן כו' הנותן את הטיט חייב, ר' יוסי אומר שניהם חייבים. ולטעמך אימא סיפא אפילו העלה כו". וקושיית הגמ' מחכמים. ומחלוקת חכמים ור' יוסי בשורות האמצעיות אבל בדימוס העליון מודים חכמים. וכן נראה דעת הרמב"ם שפסק דבשורות האמצעיות הנותן את הטיט חייב ובעליונה חייב בהנחת האבן לבד.

ב. בהא דחייב ע"י צידוד פרש"י ותוס' דחייב משום בונה אבל בר"ח וברמב"ם מבואר דחייב משום מכה בפטיש (ור"ח גורס כן בדברי שמואל). עוד מבואר ברמב"ם דאין צריך עפר רק צידוד לבד, שכתב

וז"ל (פ"י הי"ח): "המצדד את האבן ביסוד הבנין ותקנה בידו והושיבה במקום הראוי לה חייב משום מכה בפטיש" עכ"ל.

ובפשוטו דכיון דס"ל שאינו מחזקו בעפר א"כ איזה בנין נעשה כאן הא אינו אלא הנחה וע"כ משום ששם אותו במקום הראוי לו ששם יעמוד הכותל כמבואר בלשונו. והצידוד לדעת הרמב"ם אינו כמש"כ רש"י "מתוך שהוא מצדדה הוא מכינה תחתיה ומושיבה בארץ", אלא לדעת הרמב"ם הצידוד הוא לכוון מקום מושבה בדיוק במקום הראוי לו וא"כ החיוב אינו מצד עצם הבנין (שאינו אלא הנחה) כ"א מצד הגמר (שמונח במקום מושבה הסופית) והוא בכלל מכה בפטיש.

ג. עוי"ל בביאור דברי הרמב"ם, דהנה רש"י ותוס' פ"י דמכה בפטיש הוא גמר המלאכה (למר כדאית לי - חציבת האבן, ולמר כדאית לי - גמר תיקון הכלי). והמקור לזה מן הגמרא לעי' (עה). כל מידי דאית ביה גמר מלאכה חייב משום מכה בפטיש.

אבל עי' רמב"ם פ"י הט"ז וז"ל: "המכה בפטיש הכאה אחת חייב. וכל העושה דבר שהוא גמר מלאכה הר"ז תולדת מכה בפטיש וחייב". הרי דבמכה בפטיש גופיה לא הצריך שיהיה גמר המלאכה, וגם שינה מלשון הגמ' והדגיש שעשיית גמר המלאכה היא רק תולדת מכה בפטיש.

וביאר הג"ר איסר זלמן ז"ל באבן האזל דהרמב"ם מפרש דכל מכה בפטיש חייב משום שהוא מעשה אומן, ועשיית גמר מלאכה היא תולדה דמה שהיא גמר נותן לה חשיבות מעין חשיבות מעשה אומן.

וכן עי' רמב"ם פ"י הי"ז המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה כדרך שהרופאים עושים כו' הר"ז חייב משום מכה בפטיש שזו היא מלאכת הרופא" עכ"ל ולא הזכיר כלל שהיא גמר מלאכה וזהו מורה כנ"ל דכיון שהוא מעשה אומן שהוא מלאכת הרופאים כמו שמדגיש הרמב"ם הרי זה גופא הוא מלאכת מכה בפטיש.

ולפ"י ז"ל דחייב מצדד את האבן לדעת הרמב"ם הוא מצד היותו מעשה אומן, ואפשר דלכונה זו הדגיש הרמב"ם שעושה כן "בידו".

מסתת

א. שמואל מחייב משום מכה בפטיש, ומבאר רש"י משום שבמקום שחרץ חריץ זה לא יחרוץ עוד.

פ"י דלק' בגמ' אמרי' דקודח אינו חייב משום מכה בפטיש משום שעדיין צריך לנעוץ בו יתד, ולכן ביאר רש"י דכאן עדיף שבמקום זה על כל פנים לא יוסיף שום תיקון.

ב. אבל ק' מחק קפיזא בקבא (קג). דאינו חייב כ"א משום שיש מקיימים אותו כך כמו שפרש"י שם. ולזה רש"י זהו ביאור המשנה דכיו"ב מתקיימת. הא אילו לא היו מקיימים כך לא היה חייב משום מכה בפטיש. (זה מוכרח לרש"י דחק קפיזא כו' חיובו משום מכה בפטיש דהא ס"ל אין בנין בכלים כלל.) וכן הק' בקהילות יעקב (סי' ל"ח). ות"י לחלק דבמסתת כיון שיש לפניו מלאכה דבונה (בעקירתו מן ההר, כמש"כ המאירי) לכן כל גמר שבו הוי מכה בפטיש, מה שאין כן חק קפיזא כו' דאין בו מלאכת בונה כלל (לדעת רש"י דאין בנין בכלים) אין בו גמר עד שיגמור כל הכלי באופן שאחרים מקיימים אותו.

ג. ולכאורה אין צריך לזה רק בפשיטות דחק קפיזא כל חקיקה מבטלת את שלפניה ולכן לא חשיב גמר עד שיעשה שיעור שכיו"ב מתקיימת מה שאין כן במסתת שמתקיים על כל פנים במקומו.

ד. אך עדיין ק' מכותב ב' אותיות אמאי אינו חייב משום מכה בפטיש כיון שבמקום זה לא יכתוב עוד וכן אורב ב' חוטין כו' וזו לא שמענו.

והנה המאירי סו"פ הבונה הק' דבגומר את הספק יתחייב משום מכה בפטיש ות"י דכשעושה עצם המלאכה אין בה משום מכה בפטיש, וא"כ ה"נ דכותיה. אבל לעי' (עה). הביא דעת האומרים דמסתת

את האבן חייב משום מכה בפטיש וגם משום מחדתך וממחק, והרי דעה זו ע"כ חולקת על היסוד הנ"ל. וכן ע"י בשנות אליהו להגר"א דכתב דלרב חייב אף משום בונה וגם משום מכה בפטיש, ומבואר דס"ל דאפשר לחייבו משום מכה בפטיש גם אם כבר חייב משום מלאכה אחרת. וא"כ הדק"ל בכל כותב ב' אותיות, וכן אפ"י כשכותב רק אות א' נהי דאין שם שיעור מלאכת כותב אבל על כל פנים הוי גמר במקום זה שבמקום זה לא יכתוב עוד ולמה לא נחייבו משום מכה בפטיש לפי מש"כ רש"י לענין מסתת דכיון שבמקום זה לא יחרוץ עוד הוי מכה בפטיש.

ה. ובגוף דברי המאירי יל"ע אם כונתו לומר דאינו חייב משום מכה בפטיש במקום חיוב מלאכה אחרת, או"ד כונתו דבעצם גדר מכה בפטיש שכבר נשלם בנין הדבר. וכן נוטה לשונו וז"ל: "שלא נאמר מכה בפטיש אלא במלאכה שנשלמה כולה, כגון חצב אבן בהר ונתפרק כולה מסביב, ונמצא שנשלמה מלאכת האבן אלא שלא נפלה וזה מכה בפטיש ומפילה, שנמצא המלאכה בגוף אותו דבר כבר נשלמה עכ"ל.

ויש מקשים ע"ז מפותח בית הצואר דחייב (מח.) ופרש"י משום מכה בפטיש. (אבל הרמב"ם מפרש משום קורע.) ושמא התם עדיף דעל כל פנים עיקר צורת הבגד כבר נגמרה.

ו. עו"ק ממנפח כלי זכוכית דחייב משום מכה בפטיש (עה:), אבל ע"י ח"י הר"ן (עג.) שכתב כעין דברי המאירי וכתב דמנפח כלי זכוכית מיירי בניפוח שני להשוות צורתו עיי"ש. אבל מרש"י (עה:) משמע דמיירי בניפוח ראשון ומשמע שחולק על היסוד של המאירי והר"ן, ואפשר דאזיל לשיטתו גבי פותח בית הצואר.

אך על כל פנים אפשר דגם לרש"י עה"פ במקום ששייך לחייבו משום בונה או משום מלאכה אחרת אינו חייב משום מכה בפטיש ובפותח בית הצואר וכן בנפח כלי זכוכית אינו חייב משום בונה דאין בנין בכלים ולדעת רש"י אפילו בבנין גמור. (וכן חיוב קורע ליתא דאינו ע"מ לתפור וכמש"כ הריטב"א.) אבל במקום שחייב משום כותב כגון בכותב אות אחרון מן הספר ל"ש לחייבו משום מכה בפטיש. אך עדיין ק' בכותב אות א' על כל פנים למה אינו חייב משום מכה בפטיש.

ז. בגוף החקירה אם יכול להתחייב משום מכה בפטיש במקום שחייב משום מלאכה אחרת, ע"י ר"ח (עה:) בדין הצר צורה בכלי דחייב משום מכה בפטיש שכתב וז"ל ואי ההיא צורה אית בה אותיות דמיקרו חייב משום כותב, ואי לאו משום מכה בפטיש עכ"ל, ומשמע דבמקום שחייב משום כותב א"א לחייבו משום מכה בפטיש.

ובפולגתא דרב ושמואל בסוגיין כתב ר"ח דלרב אינו חייב כ"א חטאת א' ואזיל לשיטתו.

אבל בשנות אליהו כתב הגר"א דלרב חייב אף משום בונה וגם משום מכה בפטיש ומבואר דס"ל דאפשר לחייבו משום מכה בפטיש גם אם כבר חייב משום מלאכה אחרת, וזהו כרש"י וכהיש אומרים שהביא המאירי גבי מסתת.

(אך גם להגר"א אפשר דאינו חייב ב' חטאות דעל כל פנים אינו עושה כ"א פעולה אחת ע"י באבן האזל ה' שבת פ"י בסופו.)

לול של תרנגולין

א. כתבו התוס' דלא חשיב ליה שמואל בונה משום שאינו עשוי להכניס ולהוציא.

וחק' מהרש"ל ומהרש"א דבגמ' לקמן (קמו.) אמרינן דעשוי להכניס ולהוציא אויר והבלא, וזהו החילוק בין עשיית פתח בלול של תרנגולין דאסור מה"ת לבין עשיית פתח בחבית דאינו אסור אלא מדרבנן אטו לול.

ותי' מהרש"א דסוגיא דהתם כרב ולא כשמואל.

ב. אבל קי' ע"ז דאם לשמואל אינו עשוי להכניס ולהוציא א"כ אפילו משום מכה בפטיש לא יתחייב שהרי שם בחבית פטרינן ליה גם משום מכה בפטיש, והיינו לכאורה משום שאינו עשוי להכניס ולהוציא.

וכך כתב הרמב"ם פ"י ה"ז דלהתחייב על עשיית פתח משום מכה בפטיש בעינן שיהיה עשוי להכניס ולהוציא.

ג. והמהרש"ל ת"י דודאי שמואל מודה דעשוי להכניס ואירא ולהוציא הבלא ומהאי טעמא חייב משום מכה בפטיש אבל כיון שאין עשוי להכניס ולהוציא דברים של ממש ס"ל דאינו חשיב להתחייב עליה משום בונה. ובא פליגי רב ושמואל. (ולפי"ז ביאר החת"ס משי"כ התוס' בדיבור שאח"ז דמציעתא לא ידעינן מקימיתא ובתרייתא משום שפלוגתתם בדבר אחר אם הוצאת הבלא והכנסת אורא חשיב לחייב עליה משום בונה.)

ולפי דברי המהרש"ל סוגיא דלקמן (קמו.) אתיא לכו"ע.

ד. וביישוב דעת מהרש"א נראה דלעולם שמואל ס"ל דאינו עשוי להכניס ולהוציא כלל, וסוגיא דלקמן (קמו.) אתיא כרב. ומ"מ מחייבו שמואל משום מכה בפטיש משום שזהו גמר עשיית הלול דבלא פתח זה א"א להשתמש בלול. אבל מ"מ הפתח מצד עצמו אין בו חשיבות כיון שאינו עשוי להכניס ולהוציא. רק חשיבותו דע"ז נגמר עשיית הלול וזהו חיוב מכה בפטיש. ורב ס"ל דהפתח עצמו חשוב כיון שעשוי להכניס ולהוציא.

ומה דאמרינן לענין חביתא דאינו חייב עליו כיון שאינו עשוי להכניס ולהוציא, ואפילו משום מכה בפטיש אינו חייב. היינו משום דהתם עשיית הפתח אינו גמר החבית כלל דאדרבא ע"י שנעשה פתח יותר קשה להחזיק יין בחבית, וכל כולנו אין אנו דנים כ"א על הפתח מצד עצמו ובזה שפיר אמרינן דכיון שאינו עשוי להכניס ולהוציא אין הפתח חשוב להתחייב עליו לא משום בונה ולא משום מכה בפטיש, וק"ל.

בנין בכלים

א. האי מאן דעייל שופתא כו' רב אמר חייב משום בונה. הק' התוס' דהא איי בגמ' בכ"מ דאין בנין בכלים, דמהאי טעמא מותר מה"ת להחזיר דלת שנפל מלול של תרנגולין, רק מדרבנן אסור שמא יתקע (שבת קכב:), ולכן מותר לזקוף מנורה של חוליות לדעת בית הלל ולא מיחזי כבונה (ביצה כב.), וכן מתירין ב"ה להחזיר תריסין מהאי טעמא (ביצה יא:).

ות"י דהא דאין בנין בכלים היינו דוקא כגון החזרת תריסין או מנורה של חוליות שנתפרק, אבל בנין גמור מחדש חשיב בונה. והרשב"א ביאר יותר דבנין מחדש אינו "בנין בכלים" אלא "עשיית כלי".

ובגמ' לעי' (מז:). גבי מטה של טרסיים אמרי' דאם תקע חייב חטאת, אמנם הר"ן פי' דהיינו משום מכה בפטיש, אבל תוס' דס"ל דכיון שצריך תקיעה שהוא מעשה אומנות הוי כעשיית כלי מחדש. וביאר הרמב"ן הסברא יותר דכיון שצריך אומן להחזירו הוי כנתפרק לגמרי והוי בנין מחדש.

ובגמ' לעי' (עד:). האי מאן דעביד חביתא ותנורא וחלתא דחייב כמה חטאות, ודעת רש"י דאינו חייב משום בונה דאין בנין בכלים, והתוס' חולקים ע"ז דכיון שעושה הכלי מחדש יש בו משום בונה.

ב. אבל דעת רש"י כנ"ל דאין בנין בכלים כלל. ואפילו בעושה כלי מחדש. וכן גבי מטה של טרסיים (מז:). פרש"י שחיובו משום מכה בפטיש ולא משום בונה דאין בנין בכלים. וכן מבואר ברש"י ביצה (יא:). דהא דתנן הבונה כ"ש חייב מיירי דוקא בבתיים עיי"ש.

ג. ולשי' זו יקשה מאי קאמר רב דהאי דעייל שופתא כו' חייב משום בונה. וצ"ל דרב באמת סובר שישי בנין בכלים, וחולק על אותן גמרות. וכך כתב הרשב"א בשם ר' האי גאון.

ולפניו כתב הרמב"ן דמשמע דגם שמואל סובר שיש בנין בכלים, שהרי אינו חולק על רב כ"א משום שאינו בנין גמור וכמו במסתת. ולפניו רב ושמואל שאמרו בגמי' (מז.) דאם תקע חייב חטאת במטה של טרסיים אזלי לשיטתם שיש בנין בכלים.

אבל כאמור רש"י שם פי' שחיובו משום מכה בפטיש. וכתב בתורת רפאל שלא הוצרך רש"י לכתוב כן כ"א לשמואל (דסובר דשמואל מסתמא ס"ל כסתמא דהש"ס בכ"מ שאין בנין בכלים) אבל לרב חיובו באמת משום בונה דהא רב ס"ל יש בנין בכלים.

ד. והנה הרמב"ם פסק במסתת דחייב משום מכה בפטיש, וכשמואל (ואע"ג דרב ושמואל הלכה כרב אבל הכא ר' יוחנן ס"ל כשמואל) ומ"מ בהאי דעייל שותפא בקופינא כו' פסק דחייב משום בונה, ולכאורה הוא נגד סוגיין. וכן הק' המפרשים. ובאבני' ביאר דהא דס"ל לר' יוחנן דמסתת אינו חייב משום בונה היינו משום דאינו מחובר לקרקע ואין בנין בכלים. ואף דבעשיית כלי גמור חייב משום בונה כמו שהוכיחו התוס' מהאי דעייל שותפא כו' היינו דוקא כה"ג שעושה כלי גמור, אבל מסתת שאין האבן נגמר ע"י שמסתתו אלא צריך לקובעו בבנין כה"ג אין בנין בכלים. אבל במאן דעייל שותפא כו' שעושה כלי גמור חייב משום בונה.

ה. והנה תוס' (עד:) הק' ממנפח כלי זכוכית דחייב משום מכה בפטיש ולא משום בונה. ונשאר בקושיא. וכן קשה על הרמב"ם דבעייל שותפא כו' פסק דחייב משום בונה ומ"מ במנפח כלי זכוכית פי' דחייב משום מכה בפטיש.

ותי' הג"ר איסר זלמן ז"ל באבן האזל עפ"י דיוק לשון הרמב"ם פי' הי"ג וז"ל: העושה אהל קבוע הרי זה תולדת בונה וחייב, וכן העושה כלי אדמה כגון תנור וחבית קודם שישרפו הרי זה תולדת בונה וחייב, וכן המגבן את הגבינה הרי זה תולדת בונה, ואינו חייב עד שיגבן כגרוגרת, המכניס יד הקרדום בתוך העין שלו הרי זה תולדת בונה וכן כל כיוצא בו, וכן התוקע עץ בעץ בין שתקע במסמר בין שתקע בעץ עצמו עד שנתאחד הרי זה תולדת בונה וחייב עכ"ל.

דלכאורה ק' אם דעת הרמב"ם כתוס' דבעשיית כלי גמור חייב משום בונה (כמו שמוכח לכאורה ממש"פ דהמכניס יד הקרדום בתוך העין שלו חייב משום בונה) אי"כ למה נקט "העושה כלי אדמה" יותר מעשיית שאר כלים. (ואמנם הדין לקוח מן הגמי' (עד:) גבי חביתא כו' אבל שם בעינן לחייבו ז' חטאות ולזה נצרך שיהיה כלי אדמה עי"ש אבל הרמב"ם לא מיירי כ"א מחיוב בונה.)

עו"ק מש"כ הרמב"ם דהעושה אהל קבוע הרי' תולדת בונה, ולמה אינו נחשב מן האב עצמו?

ומבאר הג"ר איסר זלמן ז"ל עפ"משי"כ הרמב"ם שם פי' ה"ו וז"ל: ואם גבנו ועשהו גבינה חייב משום בונה, שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין עכ"ל. מבואר דגדר מלאכת בונה הוא קיבוץ דברים נפרדים. ומ"מ גם עשיית אהל הוא תולדה דבונה, דהאב דבונה יש בו ב' דברים, שמקבץ דברים נפרדים ועושה אהל, ולכן כל עשיית אהל וכן כל קיבוץ דברים נפרדים הויין תולדה דבונה (וכמו שייסד המ"מ דכל דבר שדומה לאב מצד א' הוי תולדה).

ולפניו מבואר ששי' הרמב"ם דהא דאין בנין בכלים הוא דוקא כשאינו מקבץ דברים נפרדים, דאז אין דנים כ"א מצד עשיית אהל ובזה אין בנין בכלים דלא חשיבי אהל. ולכן אם עושה כלי אינו חייב משום בונה, ורק בכלי אדמה שיש בהם משום קיבוץ רגבים חייב משום בונה. וכן הכנסת העץ לתוך עין הקרדום כיון שהוא קיבוץ דברים נפרדים חייב משום בונה. אבל מנפח כלי זכוכית שאינו מקבץ דברים נפרדים אינו חייב משום בונה.

ו. ולפניו ביאר הג"ר איסר זלמן ז"ל מש"פ הרמב"ם במסתת דחייב משום מכה בפטיש, ובעייל שותפא בקופינא דמרא פי' דחייב משום בונה, (ולעי' כתבנו תי' האבני'ז), דבעייל שותפא כו' אין זה תלוי בבנין בכלים כיון שהוא מקבץ חלקים נפרדים, ולא גרע ממגבן, ולכן פסק כרב דחייב משום בונה, דהלכתא כרב באיסורי. אבל במסתת דאינו מחובר לקרקע ואין בו גם משום קיבוץ דברים נפרדים, בזה קיי"ל דאין בנין בכלים. ורב ס"ל דיש בנין בכלים כמש"כ ר' האי גאון, ולא קיי"ל כותיה.

קג. זה הכלל כו' דחק קפיזא כו'

רש"י מפי' דיש שמקיימים אותו כך. והנה לדעת רש"י שאין בנין בכלים אפי' בבנין גמור צ"ל דהחיוב משום מכה בפטיש. וא"כ מובן למה צריך שיהיו מקיימים אותו כך דבלא"ה אין זה גמר. אבל בשאר מלאכות אפשר שאין צריך שיהיו מקיימים אותו כך.

או דילמא אינו כן ואפי' בשאר מלאכות בעינן שיש מקיימים אותו כך. אבל אין להביא ראיה לזה ממה שחייב על מסתת כל שהו אף שאין מקיימין כן דהתם שאני דבמקום זה לא יסתת עוד כמש"כ רש"י בעמי הקודם מה שאין כן כאן בחק קפיזא כו' כל חקיקה מבטלת את החקיקה שלפניה כמש"כ לעי'.

ב. והגר"א בשנו"א פי' באופן אחר דבעינן שיהיה דעתו לקיים אותו כך כל השבת ולא להוסיף עליו עד אחר השבת (ולפי"ז תיבת "בשבת" במשנה קאי אדלעי' מיניה שמתקיימת בשבת) ואינו מבואר אם זה נצרך דוקא במלאכת מכה בפטיש דבלא"ה לא חשיב גמר או"ד בכל המלאכות הוא כן.

ג. אבל עיי' רמב"ם פי"ט מהלי שבת כתב ואין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים אבל צבע שאינו מתקיים כלל... פטור... וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור עכ"ל וכתב המ"מ שנלמד ממתני'. ומבואר דהרמב"ם מפי' כעין פי' הגר"א וסי"ל דכללא הוא בכל המלאכות. (ועיי' שעה"צ סי' ש"ג אות ס"ח).

אך לכאורה קשה על שיטה זו מחימום מים דמבואר ברמב"ם שאסור מה"ת והרי אין המלאכה מתקיימת. דתינח בישול אוכלים הרי משתנים ע"י הבישול וזה מתקיים אבל בחימום מים הרי אין המים משתנים (כמש"כ רש"י בע"ז דף לח:). וע"כ החיוב על עצם החיוב והרי עד סוף השבת יתקרו ונמצא שאין המלאכה מתקיימת בשבת.

שו"ר בשו"ת הר צבי (טל הרים בונה סי' א') שהקשה כע"ז מסוגיית הגמ' לעי' (עד:). האי מאן דארתח כופרא חייב משום מבשל, פשיטא, מה"ד כיון דהדר ואיקושא אימא לא קמ"ל. הרי להדיא דאף שאינו מתקיים מ"מ חייב עליה.

ד. ונראה לחלק דבמלאכת בונה וצובע וכיו"ב תכלית המלאכה היא מה שנעשה בנין ונעשה צבוע וכיון שאין הבנין מתקיים או אין הצבע מתקיים לא הגיעה המלאכה לתכליתה. אבל מלאכת בישול תכלית המלאכה שיהיה המאכל ראוי לאכילה וכן בחימום מים שיהיו ראויים לשתיה (או לחימום וכמה שביארנו במקו"א דעיקר חיוב חימום מים משום שנעשו ראויים לרחיצה ואכ"מ) ובזה לא איכפת לן אם יתקיים כל לכל השבת ולא נצרך אלא שיתקיים כדי שיוכל לאכלו או לשתותו או לרחוץ בו. וכן בכופרא כל שנעשה רך כדי שיוכל למרחו לא איכפת לן במה שאח"כ נעשה קשה דעל כל פנים נתקיים תכלית המלאכה במה שנעשה רך כדי שיוכל למרחו.

זאת אומרת שמלאכת בונה מגיעה לתכליתה במה שהדבר בנוי ובעינן א"כ שהבנין יתקיים, וכן מלאכת צובע מגיעה לתכליתה במה שהדבר צבוע ובעינן א"כ שהצבע יתקיים, אבל מלאכת מבשל מגיעה לתכליתה במה שיוכל לאכלו או לרחוץ בו וכדומה וכל שהיה חס בכדי שיוכל לעשות כן בזה הגיעה המלאכה לתכליתה ודיו.

ה. והנה עיי' לעי' (מב.) דעת ב"ה דשרי ליתן חס לתוך צונן ופרש"י משום דתת"ג. ובתוס' הק' ע"ז נהי דתת"ג אבל על כל פנים מבשל כדי קליפה. ולפי הנ"ל נראה ליישב דאותם מים מועטים דכדי קליפה הרי תיכף מתערבים בשאר המים ולא יעמדו בחמימותם וא"כ לעולם לא יוכל לשתות או לרחוץ במים אלה ונמצא שלא הגיעה המלאכה לתכליתה ודמי למלאכה שאינה מתקיימת.

(ואף שרש"י ל"פ המשנה כפי' הרמב"ם והגר"א אפשר דמודה לעיקר היסוד דבעינן שהמלאכה תתקיים רק אינו מפרש להמשנה כן משום דס"ל דאין זה ענין לחק קפיזא בקבא. ולעי' דברנו איך הרמב"ם יפרש זה. והתוס' שהקי' על רש"י צ"ל דלית להו כלל זה ולא בעינן שהמלאכה תתקיים. וכן משמע באמת בתוס' (צד:). ד"ה וכי דרך, דדוקא במלאכה אריגה בעינן שתתקיים.)

רשב"ג אומר כו' מרדדי טסי משכן עושין כן כו'

רש"י פי' להחליק הקורנס. ולפי"ז לכאורה אביי ורבא חולקים על רבה ורב יוסף. אבל הרשב"א כתב בשם רה"ג דהם מפרשים את דבריהם דכשמכה על הקורנס בשעת מלאכה מאמן את ידיו וזה מכלל המלאכה הוא.

וצ"ל דעדיף מגמר אומנותא כיון שהוא בכלל המלאכה.

ב. והנה לעי' בפי' כלל גדול (עג.) פרש"י דמכה בפטיש היינו שמכה על הסדן בשעת גמר מלאכה להחליקו. והק' הראשונים דהרי זהו ש"י רשב"ג במתני' והרי ת"ק פליג עליה. (ועי' מה שכתבנו בזה לעי').

והחת"ס והרש"ש תי' דרשב"ג מיירי כשמכה באמצע המלאכה כמו שפרש"י בהדיא ובה פליגי חכמים עלי' אבל מלאכה מכה בפטיש דמודי בה חכמים הוא כשמכה בסוף המלאכה וכמו שפי' רש"י בפי' כלל גדול כנ"ל.

ג. אך ק' מה מלאכת מכה בפטיש שייך במה שמכה באמצע המלאכה והרי אין זה גמר כלל.

ובס' מי טל תי' בהקדם מה שדייק למה פרש"י דמרדדי טסי משכן היינו לציפוי הקרשים ול"פ דהיינו לצורך עשיית חוטי זהב דהיה ע"י רדידת טסין (עי' רש"י שמות ל"ט ב.). ותי' דבאמת חיוב מכה בפטיש ל"ש באמצע המלאכה כלל, ורשב"ג דמחייב על הכאת הסדן באמצע המלאכה היינו משום מלאכת בונה. אך הרי ש"י רש"י דאין בנין בכלים אפי' בבנין גמור, לזה הוצרך רש"י דמיירי בכעין רדידת טסי משכן לציפוי הקרשים, דכיון שסופו להקבע בקרקע ס"ל לרש"י דהוי כבנין קרקע ואינו בכלל בנין בכלים. (דהקרשים נחשבו מחוברים שהרי עיקר מלאכת בונה ילפי' מהקרשים כדאי' בירושלמי.)

ד. ולפי"ז יל"פ עיקר החילוק למה בהכאה באמצע המלאכה פליגי חכמים עלי' דרשב"ג ובהכאה שבסוף מודי, דבאמצע המלאכה דל"ש לחייבו כ"א משום בונה ס"ל לחכמים דל"ש בונה כ"א כשמכה על הכלי עצמו. אבל ההכאה שבסוף מורה על גמר הפעולה (שהרי תמיד יכול לשכלל הכלי יותר ויותר אבל כשמכה בסוף על הסדן מראה שגמר את מלאכת הכלי) ועי"ז נגמר הכלי וחייב ע"ז אפילו לחכמים.

המנכש והמקרסים והמזרד כ"ש כו'

"מנכש" פרש"י במו"ק (ב:) תולש עשבים רעים מתוך הטובים וכי עקרי להו צמחי הני טפי. והרמב"ם בפיה"מ פי' שחופר בעיקר הגפנים.

ובגמ' מו"ק שם נחלקו רבה ורב יוסף במנכש ומשקה דרבה ס"ל דחייב משום חורש (דמרפא ארעא) ורב יוסף ס"ל דחייב משום זורע (דמצמיח פירא). ואביי הק' לרבה לדידך קשה ולרב יוסף קשה, לדידך קשה משום חורש אין משום זורע לא, לרב יוסף קשה משום זורע אין משום חורש לא. מבואר ג' ש"י, דעת רבה דמנכש ומשקה חייבים משום חורש, דעת רב יוסף דחייבים משום זורע, ודעת אביי דחייב משום שניהם. אבל הרמב"ם פסק דמנכש חייב משום חורש ומשקה חייב משום זורע. והוא לכאורה דלא כמאן.

ונראה דהרמב"ם מפרש דברי אביי באופן אחר, דפשיטא ליה דל"ש לחייבו שנים על פעולה אי' (אא"כ הפעולה עצמה יש בה ענינים חלוקים כחורש תלם אי' כו' אבל מנכש ומשקה שהם פעולה אי' רק שיש להם ב' תכליתות ל"ש לחייב עליה שנים.) רק אביי ה"ק לדידך (רבה) קשה אמאי אתה מחייב משקה משום חורש, אמנם אית ביה משום רפויי ארעא אבל יותר קרובה היא למצמיח פירא דזהו התוצאה הקרובה ואילו רפויי ארעא הוא תוצאה רחוקה מההשקאה. ולרב יוסף קשה אמאי מחייב מנכש (דהיינו חופר בעיקרי הגפנים לדעת הרמב"ם) משום זורע, אמנם אית ביה משום מצמיח פירא אבל יותר קרובה היא לרפויי ארעא שזהו התוצאה הקרובה של החפירה. ונמצא שהרמב"ם פסק כדברי אביי (כיון שרבה לא תי' כלום לקושייתו ונשאר בקושיא) וק"ל.

ב. "מקרסם ומזדר" פרש"י שהם עניני קציצת ענפים מן האילן. והרמב"ם בפיה"מ פי' כע"ז אלא דמקרסם בירקות.

יש סתירה לכאורה דהרמב"ם בפיה"מ כתב דמקרסם ומזדר הם תולדות זורע. ובהל' שבת כתב שהם תולדות חורש.

אכל בעיקר פי' מזרד בפיה"מ כתב שכורת ענפי אילנות ואילו בהל' שבת כתב מזרד את השריגים ליפות הקרקע, וא"כ לק"מ דהם שני עניני מזרד. ולענין מקרסם בפיה"מ כתב שקוטע מהירקות מה שעלה ע"פ הארץ, ובהל' שבת כתב שמקרסם עשבים, וא"כ י"ל ג"כ דהם ענינים חלוקים דבפיה"מ מיירי כשעושה פעולה בירק עצמו והוא תולדת זורע אבל בהל' שבת דפי' שמקרסם עשבים שהוא ליפות כח הקרקע וזהו תולדת חורש דומיא דמנכש.

אם לבהמה כמלא פי הגדי

ופי' התוס' דאינם ראויים לאכילה דאיל"ה חייב בשיעורא זוטא אעפ"י שהוא נתכוון לאכילה בהמה חייב אשיעור אכילת אדם (ואין זה דומה לדשא"מ כיון שמתכוין לעיקר המלאכה).

בארעא דחבריה

לפי הערוך הפי' דהו"ל פס"ר דלא ניח"ל ושרי לכתחילה. ותוס' חולקים ע"ז וס"ל דפס"ר דלא ניח"ל אסור רק דאינו חייב עליו דהוי משאלצי"ג. וביארו האחרונים (קובץ שיעורים, הגר"ח) דפליגי בזה דלהערוך גדר פס"ר דע"ז חשיב מתכוין אבל כל דלא ניח"ל חזר להיות אינו מתכוון. ודעת התוס' דגדר פס"ר דהוי אותו מעשה וממילא דלא איכפת לן אם ניח"ל בתוצאה כיון שנתכוון לעיקר המעשה. רק דעל כל פנים אינו חייב כיון שהוא משאלצי"ג.

שם משמואל כו'

על מה שק' לכאורה מחק קפיזא בקבא דאינו חייב כ"א משום שיש מקיימים אותו כך עי' לעי'.

שני סממניות

רש"י פי' א' בדיו וא' בסיקרא. ומבואר ברע"ב דלפי' זה גרסי' "סממניות". ועוד פי' הרע"ב פי' אחר דגרסי' סמניות והיינו שכתב ב' אותיות בדרך גימטריא שכתב א' להורות על מספר א' וב' להורות על מספר שנים כו'. וכ"פ הרמב"ם.

והק' התי"ט הא כבר מבואר ברישא דחייב על ב' אותיות. ות"י כמה תירוצים א' דמרישא הו"א דבעינן שיהיה במשמעות שם וכאן אשמעי' דאפילו אינם עולים לתיבה חייב. ב' דמרישא הו"א דכיון שהוא מורה על סימן חייב אפילו על אות א'. ג' דלא מיירי מכתבת אותיות כ"א כתיבת מספרים. אבל ברמב"ם לא משמע כן.

ועו"ל דהו"א דכיון שאינו כותב לכונת אותיות כ"א לכונת מספרים אינו בגדר כותב קמ"ל. ועי' לק'.

עוד כתב ראשונים פי' אחר בשם ר' האי גאון דמיירי כגון נוני"ן הפוכין וכיו"ב.

ב. בירושלמי אי' דת"ק דמחייב אסימניות אזיל כר' יוסי. וזה מורה לכאורה כפי' ר' האי גאון. או לכה"פ כפי' הרמב"ם. אבל לפרש"י דמיירי בדיו וסיקרא מה זה ענין לר' יוסי.

ולכאורה להירושלמי כיון דלא קיי"ל כר' יוסי לא יתחייב אסימניות. אבל הרמב"ם (פי"א הי"י) פי' דחייב גם על ב' סמניות. אמנם הרמב"ם פי' דחייב גם על רושם רק משום תולדה ולא משום אב, ויתבאר לק'. אבל על כל פנים משמע מדבריו דחייב ב' סמניות הוא משום אב ולא משום תולדה. וא"כ

הוא על כל פנים דלא כהירושלמי.

וכתב האבני"ז (סי' ר"ט) דהרמב"ם ס"ל דהבבלי חולק על הירושלמי בזה. ובדברי יחזקאל (סי' ד') ביאר יותר דהא בגמ' שלנו מק' אהא דבין בימינו בין בשמאלו ומוקי לה באיטר וגם שמואל דמוקי לה כר' יוסי היינו דוקא מכח קושיא זו אבל לא מכח הא דב' סימניות.

ג. וכתב האבני"ז (שם) דהירושלמי ס"ל כפי' ר' האי גאון דסימניות הן סימנים בעלמא ואזיל כר' יוסי אבל כיון שמשמע שהבבלי חולק ע"כ משמע שהבבלי מפרש סמניות באופן אחר או כפי' רש"י או כפי' הרמב"ם. ולפי"ז לדינא אינו חייב על סימנים בעלמא.

ועפי"ז תי' מה שהק' המג"א (סי' ש"מ ס"ק י') על אותם פוסקים דס"ל דאינו חייב על כתיבה דקה דמי גרע מסימנים בעלמא ולנ"ל אינו חייב דבאמת אינו חייב על סימנים בעלמא.

בשולט בב' ידיו

כתב האבני"ז (שם) דרק בכותב הוא כן דלאו אורח ארעא בשמאל אבל במוחק חייב וכמו רושם לר' יוסי. וכן ע"י ר"ן דבהוצאה חייב בין בימינו בין בשמאלו כמבואר במשנה ורק בכותב שהיא מלאכה דקה לאו אורח ארעא בשמאל.

ועפי"ז הק' האבני"ז על מש"כ האליה רבה (סי' ש"מ) דיש עצה בפתיחת ספר שכתוב אותיות על צדי הדפין שיפתחנו בשמאל. והק' ע"ז האבני"ז דכיון דאורח ארעא בהכי למה ייפטר.

הא מני ר' יוסי היא כו'

לכאורה ק' סוף כל סוף כשכותב בשמאל אין זה כדרכו. ובדברי יחזקאל דייק מדברי ר"ח (שנדפסו לק' קד.) "הא דר' יוסי דאמר משום רושם פשוטה היא ומקום שנתכון לרושם ולא לכתוב חייב אפילו אינו דבר ידוע ברשימה במה בין בימינו בין בשמאלו" עכ"ל, והלשון מגומגם אבל על כל פנים משמע דמפרש שכתב דרך רשימה בעלמא. ולכן חייב בשמאל. אבל מרש"י לא משמע גם. וא"כ ק' כנ"ל. ונראה דכל כותב יכול להעשות דרך רשימה בעלמא ג"כ ואזי הוי דרכו בשמאל ולכן אפי' כשכותב דרך כתיבה אבל על כל פנים לא יצא מכלל רושם.

א. מבואר מרש"י דלת"ק אינו חייב על רושם כלל. אבל הרמב"ם (פי"א הי"ז) פסק דרושם חייב רק דהוי תולדה. ואי"ל דפי' כר' יוסי דהא פסק דהכותב בשמאל פטור וזהו כת"ק. אלא משמע דהרמב"ם מפרש דגם לת"ק חייב ברושם רק פלוגתת ת"ק ור' יוסי דלת"ק הוי תולדה ולר' יוסי הוי אב. וכן מבואר בהדיא בפיה"מ להרמב"ם דבהכי פליגי ונפקותא אם כתב וגם רשם דלת"ק חייב אי' ולר' יוסי חייב שנים דלר' יוסי רושם הוי אב בפני"ע.

(וכתב החת"ס דמ"מ גם לר' יוסי ליכא כ"א ל"ט מלאכות כיון דס"ל דהבערה ללאו יצאה.)

ולכאורה קשה איך יפרנס הרמב"ם לשונו של ר' יוסי "לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם". ויתבאר בהמשך.

ב. עוי"כ להרמב"ם איך יתפרש הסוגיא דפטר לת"ק כשכותב בשמאל ולר' יוסי חייב והא ל"פ ת"ק ור' יוסי כ"א אי רושם הוי אב או תולדה אבל על כל פנים לכו"ע חייב עליה. והמנ"ח פי' דלת"ק דהאב הוא כותב לכן גם כשרושם אינו חייב כ"א בימין. כי אינו יכול להתחייב על התולדה יותרמאשר על האב. אבל לר' יוסי דרושם הוא אב בפני"ע לכן חייב בשמאל וגם כשכותב בשמאל חייב משום רושם. ובדברי יחזקאל תמה ע"ז דכיון שדרך רשימה להעשות בשמאל ואין דרך כתיבה להעשות בשמאל אין זה נחשב להתחייב על התולדה יותר מאשר על האב. ועוד דבאמת משמע מסתימת לשון הרמב"ם דרק הכותב בשמאל פטור אבל ברושם לא פטר הרושם בשמאל כלל עיי"ש.

ג. והנה ע"ע שם בבפיה"מ כתב הרמב"ם דר' יוסי למד מן הקרשים שהיו כותבים י"א י"ט כו' לסימן מספרם ולר' יוסי הר"ז רושם. ולכאורה קשה הרי זהו בכלל כותב ולא רושם, דרושם הוא בצירים וכיו"ב כמבואר ברמב"ם בהלי' שבת.

והדברי יחזקאל פי' דהכונה שכתב ב' אותיות שאינם מצטרפים לתיבה א', ודייק מן הרמב"ם שם הלי' י' דכותב אות אחת כפולה אינו חייב א"כ הוא שם, ובכה"ג הוי רושם. אבל זה תמוה חדא דהמעין ברמב"ם שם יראה דדוקא בב' אותיות שוות כתב כן אבל בב' אותיות שונות חייב אפילו אינם עולים לתיבה.

ועוד דברמב"ם משמע שאם אינם עולים לשם אינו חייב כלל ולא כתב שיתחייב משום רושם.

ד. ובאמת הא גופא ק' כשכותב ב' אותיות שוות שאינם עולים לתיבה אי' למה פטור לגמרי מי גרע מרושם דאף לת"ק הוי על כל פנים תולדה לדעת הרמב"ם.

ה. אבל נראה דאמנם כן לת"ק כל שכתב ב' אותיות שונות אפילו אינן עולות לתיבה אי' הו"ל בכלל כותב. אבל ר' יוסי חולק ע"ז וס"ל דכה"ג הוי רושם. ובזה גופא נחלקו דבמשכן היו כותבים כה"ג י"א י"ט כו' ולת"ק זה בכלל כותב וממילא רושם לא היה במשכן כלל ואינו אלא תולדה. אבל לר' יוסי כה"ג הוי רושם ולא כותב, וממילא דרושם הוי אב בפני"ע.

או בדרך אחרת קצת דכל שכותב האותיות לשם מספרים לת"ק הוי כותב על כל פנים אבל לר' יוסי כיון שכותבם לשם מספר הוי רושם.

(וילי"ע לר' יוסי איזה כתיבה היתה במשכן. ולדרך הראשון שכתבנו בקרש הי"ד שכתבו עליו י"ד שהוא תיבת יד הוי כותב. אבל לדרך השניה מא"ל. ושמא היו כותבים הוראות העשיה כמו שהיה בבית עולמים הכל בכתב מיד ה').

ד. ולפי"ז מבואר בפשיטות לשון ר' יוסי במשנה "לא חייבו ב' אותיות אלא משום רושם", דקאי אדלעי מיניה בין מב' סימניות, דהיינו כתיבת אותיות דרך מספרים כמה שכתב הרמב"ם בפיה"מ, ות"ק חשיב

ליה בכלל כותב, ועי"ז באו דברי ר' יוסי דבכה"ג אינו כותב אלא רושם. (ועי' לעי' מה שכתבנו מהתי"ט שהק' מה חידוש יש בב' סימנים הרי כבר ביאר דחייב על כתיבת ב' אותיות. אבל למבואר החידוש הוא דאף שאינם עולים לתיבה א' - או אף שלא נכתבו לשם כתיבה אלא לשם מספר - חשיב ליה תי"ק כותב, ור' יוסי פליג וחשיב ליה רושם.)

ה. ונראה שיסוד פלוגתתם, דלדעת תי"ק ל"ש לדון בכתיבת אותיות דין רושם. דכל כתיבת אותיות הוא בכלל כותב, אף שנכתבו דרך מספר כו'. אבל לר' יוסי גם בכתיבת אותיות שייך לשון דין רושם כל שלא נכתבו דרך כתיבה (כגון שלא עלו לתיבה א' או שנכתבו דרך מספרים.)

וא"כ נראה לבאר משה"ק לעי' למה לת"ק אינו חייב כשכותב בשמאל ולר' יוסי חייב. דלת"ק דא"א לשון תורת רושם על כתיבת אותיות, א"כ כשכותב בשמאלו דאינו דרך כתיבה פטור. אבל לר' יוסי דאפשר לדון מדין רושם, לכן כשכותב בשמאל אף שאינו דרך כתיבה אבל על כל פנים חייב משום רושם.

ו. וכן ניחא למה כשכותב ב' אותיות שוות שאינם עולים לתיבה א' דפטור לגמרי, כדמשמע ברמב"ם, ומי גרע מרושם, ולנ"ל מבואר דלת"ק כל שכותב אותיות אינו בכלל רושם כלל.

-ב-

א. כתב הרמב"ם בפ"א מהל' שבת ה"ט-י' וז"ל: הכותב שתי אותיות חייב ... הכותב אות כפולה פעמים והוא שם אחד כמו דד תת גג רר שש סס חח חייב, והכותב בכל כתב ובכל לשון חייב ואפילו משני סימניות עכ"ל. ומשמע בהדיא דדוקא בכותב אות כפולה פעמים הוא דבעינן שיצטרף לשם אחד דהיינו למשמעות תיבה, אבל בכותב ב' אותיות שונות חייב בכל גונא. וכן דייקו האחרונים.

וקשה דבגמ' לא מצינו חילוק כזה. ולא מצינו אלא דר' יהודה במשנה מחייב בכותב ב' אותיות שונות המצטרפות למשמעות תיבה אחת כגון שם משמואל נח מנחור כו' (והיינו ע"כ דוקא בכה"ג כשעיי"ז נעשה תיבה אחת דהא בגמ' דייק מיניה דס"ל לר' יהודה סתום ועשאו פתוח כשר), ור' יהודה בברייתא (ר' יהודה משמיה דרביה) ס"ל דאפילו באות אות כפולה חייב אם מצטרף לתיבה אחת דהיינו שש תת כו'. אבל לא מצינו מי שיחייב כשאינו מצטרף למשמעות תיבה כלל.

ב. אמנם בירושלמי מצינו דעה כזו דאיתא שם בזה"ל: תני בשם רבי יודה כתב שני אותות והן שם חייב כגון שש תת גג רר חח ורבנן אמרי שתי אותות בכל מקום אשכחת אמר קלת וחומרית על דרבי יודה קלת וחומרית על דרבנן קלת על דרבי יודה כתב שתי אותיות שוין והן שם על דעתיה דרבי יודה חייב על דעתהון דרבנן פטור קלת על דרבנן שתי אותות מכל מקום אף על פי שאינן שם על דעתהון דרבנן חייב על דעתיה דרבי יודה פטור ע"כ.

אלא דמבואר מסוגית הירושלמי דלרבנן אינו חייב כ"א בב' אותיות שונות, ואין צריך שיצטרפו למשמעות תיבה, ולר' יהודה להיפך חייב אפ"י באות כפולה אבל צריך שיצטרף למשמעות תיבה ואפ"י בב' אותיות שונות. וא"כ מנין למד הרמב"ם לחדש שיטה שלישית.

ג. עוי"ק מ"ק ר' יוסי בברייתא (קג:): וכי משום כותב הוא חייב הא אינו חייב אלא משום רושם, והא שיי הרמב"ם דר' יוסי לא פליג דא"י אב דכותב רק דפליג את"ק דלת"ק רושם הוי תולדה דכותב ואילו לר' יוסי רושם הוי אב בפני"ע.

אמנם גם במשנה קשה כן דקאמר ר' יוסי לא חייבו ב' אותיות אלא משום רושם. אלא דביארנו לעי' דר' יוסי קאי אב' סימניות דהיינו (לפי הרמב"ם) ב' אותיות שאין להם משמעות תיבה אלא שנכתבו להוראת מספר, דלת"ק חיובם משום כותב ולר' יוסי חיובם משום רושם. (ומזה מסתעף פלוגתתם אם רושם הוי אב בפני"ע דבמשכן היו כותבין אותיות בכה"ג על הקרשים ולת"ק הרי"ז בכלל כותב ולר' יוסי הרי"ז היינו רושם.) אבל הברייתא לא מיירי מזה כלל וא"כ מ"ק ר' יוסי.

ד. והנה תי"ק דמתני' אמר הכותב כו' בין משם א' בין מב' שמות. ורש"י פי' דשם א' היינו אות כפולה,

וב' שמות היינו ב' אותיות שונות. ולכאורה כי כן מצינו הוראה זו בגמ' ג"כ דאמריי "אלא ר' יהודה שתי אותיות והן ב' שמות הוא דמחייב, שתי אותיות והן שם אחד לא מחייב" עיי"ש, והתם ע"כ "שתי שמות" ו"שם אחד" הכי מתפרשי עיי"ש.

וכן עיי' בברייתא (קג:) "ר' יהודה אומר אפי' לא כתב אלא ב' אותיות והן שם אחד כגון שש תת גג כו", ולכאורה גם שם "שם אחד" פירושו אות כפולה. וכן נראה מלשון רש"י שם שכתב "אלא ב' אותיות של שם אחד" עיי"ש.

אבל לשון הרמב"ם שם היי' "הכותב אות כפולה פעמים והוא שם אחד כמו דד תת גג רר כו", ושם א"א לפרש ד"שם אחד" פירושו אות כפולה, שהרי כבר אמר הכותב אחת כפולה, אלא ע"כ ד"שם אחד" בלשון הרמב"ם פירושו שמצטרף להוראת תיבה אחת. ונראה שכן פי' הרמב"ם לשון ר' יהודה בברייתא הנ"ל "אפילו לא כתב אלא ב' אותיות והן שם אחד כגון שש כו", היינו ב' אותיות (כפולות) המצטרפות לתיבה אחת.

ה. וזה היה נותן מקום לדון דגם במתניי יתפרשו דברי ת"ק כן, הכותב "בין משם אחד בין מבי שמות", פירוש בין שמצטרפין ב' האותיות לשם אחד בין שאין מצטרפים. אלא דלכאורה קשה א"כ מהו "ב' שמות", דכשאין מצטרפין לתיבה אחת אינן שם כלל.

ונראה דהרמב"ם מפרש דברי ת"ק דשם אחד היינו ב' אותיות המצטרפות להוראת שם אחד, כנ"ל. וב' שמות היינו ב' אותיות נפרדות שאינן מצטרפות לשם אחד אבל כל אות יש לה שם בפני"ע מצד שהן אותיות חלוקות.

זאת אומרת דחייב כותב ב' אותיות הוא דוקא בגונא שאינן בדרך כפילות בעלמא. וזה משכח"ל בבי אופנים, או כשהן מצטרפות לשם אחד, או כשכל אות יש לה שם בפני"ע. וזהו ממש כפסק הרמב"ם ופסק כת"ק.

(אך לכאורה לא יעלה פירוש זה בלשון הגמ' "אלא ר' יהודה ב' אותיות והן שני שמות הוא דמחייב שתי אותיות והן שם אחד לא מחייב", דהתם "שתי אותיות והן שני שמות" ע"כ אין פירושו שאינן עולות לתיבה, דהא ר' יהודה נקט שם משמעון שבאמת עולה שפיר לתיבה. אך עיי' בענף הבא.)

ו. ולפי"ז י"ל דר' יוסי במתניי דקאמר לא חייבו ב' אותיות אלא משום רושם לא קאי אבי סימניות וכמה שכתבנו לעי', אלא אשני שמות, דת"ק דקאמר דב' שמות - דהיינו ב' אותיות שונות שאינן מצטרפות לתיבה - חיובו משום כותב, ועי"ז פליג ר' יוסי דחיובו משום רושם.

ז. אבל ת"ק דברייתא דמחייב דוקא בנח מנחור כו' פליג את"ק דמתניי וס"ל דגם בב' אותיות נפרדות אינו חייב כ"א כשהן מצטרפות להוראת תיבה. ומלבד זה צ"ל ג"כ ב' אותיות שונות. ור' יהודה דברייתא (ר' יהודה משמיה דרביה) חולק את"ק ומחייב אפי' בב' אותיות שוות כל שמצטרפות על כל פנים לתיבה אחת.

ור' יוסי בברייתא נראה דבא לחלוק את"ק מצד אחר, דת"ק לא חייב בב' אותיות שונות כ"א כשמצטרפות לתיבה אחת, דבלא"ה לא חשיב כותב. ועי"ז פליג ר' יוסי וקאמר דבכה"ג אין צריך לאתויי עלה מצד מלאכת כותב אלא הוא בכלל מלאכת רושם וחייב אפי' אינן מצטרפות לתיבה אחת, דרושם על כל פנים הוי. ונמצא שדברי ר' יוסי בברייתא הם בדומה לדבריו במתניי, ודו"ק.

-ג-

א. עוד נראה לבאר שיטת הרמב"ם באופן אחר, בהקדם מה שלכאורה יש לדקדק בלשון ר' יהודה במתניי, שהוא גם לשון ת"ק בברייתא בגמ', דנקטו שם משמעון נח מנחור כו', למה נקטו שמות אנשים דוקא. ומאי שנא מדברי ר' יהודה בברייתא (שהוא ר' יהודה משמיה דרביה) דנקט שש תת חח כו' שהם שמות עצם ושמות הפועל ולא שמות של אנשים.

ב. עוד יש לעיין בדירושלמי מבואר (והוא לעי') דרבנן מחייבי בכל ב' אותיות בעלמא ואפילו אינן עולות לתיבה א' חייב, וק' מאיזה רבנן למדו כן הא במשנה שלפנינו וכן בברייתא לא הוזכר כ"א שם משמעון כו' שעולות על כל פנים לשם.

ג. והיה נראה שהירושלמי דייק מדנקט שמות של אנשים שמע מינה שאין צריך לעלות לתיבה כלל, וסגי במה שעולה לשמות של בני"א וממילא דבכל ב' אותיות חייב דכל ב' אותיות יכול להיות שם של בני"א כי שמות בני"א הם הסכמיות. ומה דנקט על כל פנים שמות של אנשים ולא צירופי אותיות בעלמא כגון י"א י"ט משום שבא ליתן טעם דהיינו טעמא גופא שחייב בכה"ג משום שיכול לעלות לשמות בני"א.

ד. אך על כל פנים מדנקט ר' יהודה במשנה, וכן ת"ק בברייתא, שם משמעון נח מנחור כו', ולא אותיות כפולות, ש"מ דעל כל פנים באותיות כפולות אינו חייב, וכמו שדייקו בגמרא. אבל ר' יהודה בברייתא (ר' יהודה משמיה דרביה) חולק ע"ז ומחייב גם בשש תת גג כו', שהן אותיות כפולות. ומדנקט שמות עצם ופועל מבואר דס"ל דב' אותיות כפולות בעלמא שאינן עולות לתיבה אינו חייב.

והנה דברי ר' יהודה בברייתא יכולים להתפרש בב' אופנים. הא', שבא לחלוק על ת"ק מן הקצה אל הקצה. דת"ק ס"ל דאין צריך שיעלה לשם עצם או לשם פועל אבל על כל פנים בעינן אותיות נפרדות, ור' יהודה ס"ל להיפך דחייב גם על אותיות כפולות אבל לעולם צריך לעלות לשם עצם או לשם פועל ואם אינן עולות לשם עצם או פועל פטור ואפי' באותיות שונות. וזהו שיטת הירושלמי.

והב', שר' יהודה בא להוסיף על דברי הת"ק, דת"ק מחייב באותיות נפרדות אפי' אינן עולות לשם עצם או לשם פועל. ור' יהודה בא להוסיף דבאותיות כפולות ג"כ חייב אבל רק אם עולות לשם עצם או לשם פועל. וזהו כפיה"נ דעת הרמב"ם ופסק כר' יהודה.

ה. ומה שחלק הרמב"ם על שיטת הירושלמי, משום שדייק מדברי הבבלי שהבבלי חולק ע"ז. והוא דעי' בגמ' בהמשך מקשה ר"ש היינו ת"ק, וכ"ת א"א דאאזריך איכא בינייהו כו'.

וק' באיזה ת"ק קא מיירי, אי בת"ק ממש אי"כ מאי טעמא נקט א"א דאאזריך הא אפי' בשש תת חח כו' נמי פוטר. (ועי' בתוסי' שתי' דמשום ר"ש נקטיה, והרמב"ם נראה דלא ניח"ל בזה). ואם הכונה לר' יהודה (שהוא ת"ק דר"ש) (וכמו שפרש"י, עי' בהגה' הגרא"מ הורוביץ) אי"כ אמאי נקט אותיות כפולות הא לר' יהודה (לשי' הירושלמי) אפילו באותיות נפרדות שאינן עולות לתיבה אינו חייב. ומזה הכריח הרמב"ם שהבבלי חולק על הירושלמי וס"ל דר' יהודה בא להוסיף, ולחייב הן באותיות נפרדות שאינן עולות לתיבה, והן באותיות כפולות העולות לתיבה, ואינו פוטר כ"א בא"א דאאזריך. ופסק כר' יהודה, וכנ"ל. שו"ר שכך כתב באבני"ז סי' קצ"ט.

(אך לכאורה אין זה הכרח כל-כך דיכולנו לומר דלעולם ר' יהודה בא לחלוק על ת"ק, וכדברי הירושלמי, רק כונת הגמ' דר"ש מחייב בגונא דגם ת"ק וגם ר' יהודה הפוטרים, דהיינו בא"א דאאזריך, דלת"ק פטור כיון שהן אותיות כפולות, ולר"ש פטור כיון שאינן עולות לתיבה, ור"ש מחייב. אבל הרמב"ם תפס לשון הגמ' כפשוטה שיש "תנא קמא" שפוטרו דוקא בא"א דאאזריך, ומחייב בשאר כל גוונא, והיינו ע"כ ר' יהודה דברייתא שבא להוסיף על דברי ת"ק דידיה, וכנ"ל.)

ור"ש היינו ת"ק וכ"ת א"א דאזרך כו'

ע"י תוס' דהוא ל"ד דהא לת"ק פטור אפילו בשש תת כו' רק משום ר"ש נקטיה. ולכאורה עדיין ק' דאי משום ר"ש הרי היה יכול לנקוט ב' אותיות שונות שאינן עולות לתיבה, כגון י"א י"ט כו' ומנלן לומר דר"ש מחייב אפילו באותיות כפולות.

ואפשר שרש"י בא לתרץ זה במש"כ היינו ת"ק שש תת עיי"ש והיינו דמפ' דת"ק דקאמר הגמ' היינו ר' יהודה והוא ת"ק דר"ש, ושמיע לה להש"ס דר"ש בא להוסיף על ר' יהודה דחייב בשש תת כו' ואתא ר"ש לומר דחייב באותיות כפולות אפילו אינן עולות לתיבה כיון שמתקיים על כל פנים בגלטורי. אך הוא דחוק דסוף כל סוף מני"ל להש"ס כן דר"ש מחמיר כל-כך שמא אינו מחייב כ"א באותיות שונות.

ושמא סברא הוא דהמעליות דאותיות שונות לגבי כפולות הוא שהן יותר נחשבות לתיבה ואם ר"ש מחייב באותיות שאינן תיבה כלל אז אין טעם שיחלק בין כפולות לאותיות נפרדות. ודוחק.

ולמה שביארנו לע"י שיטת הרמב"ם דת"ק מחייב באותיות שונות אפילו אינן עולות לתיבה ע"ש א"כ ניחא כמוכן דע"כ ר"ש מחייב אפילו בא"א דאזרך דאל"כ היינו ת"ק.

מי דמי מ"ם דשם סתום כו'

א. פרש"י שאינה מתקיימת במקו"א. וכן לע"י בד"ה מאחת שם משמעון כתב דבעינן שתהא מתקיימת במקו"א. לכאורה כונתו דכיון שהוא רוצה לכתוב שמעון אינו חייב על כתיבת שם א"כ יש מקיימים תיבת שם בפני"ע במקו"א.

וק' מ"ש משני חוטינן ושני בתים בנפה דלכאורה אין מקיימים אותו כך רק חייב משום שאינו אורג כל הבגד ביום א' כו' כמש"כ רש"י לעיל ברה"ע.

ב. וע"כ נראה דהיא הנותנת, דהתם שאין הדרך לארוג כל הבגד ביום א' סגי במה שאינו נסתר מאליו דמניחו כך עד למחר. אבל בכתיבת תיבה דבאמת הדרך לכתוב כל התיבה בבת אחת לא סגי בזה ובעינן שתהיה מתקיימת במקו"א.

ב. והנה התוס' בד"ה תריץ הק' מ"ש גבי ארגיה דמודה ר"ש דחייב על שני חוטינן או שני בתים בנפה ומ"ש גבי קודח ומעבד ומגרר דחולק על חכמים וס"ל דאינו חייב עד שיגמור את כולה. (עיי"ש מה שתי לחלק דבאורג עושה דבר חדש, וק' דהא בכתיבה נמי עושה דבר חדש ומ"מ ס"ל לר"ש דאינו חייב עד שיכתוב כל התיבה, וצ"ת.)

אבל לרש"י נראה דניחא דהתם גבי אורג דאין הדרך לעשותו ביום א' חייב אפילו על ב' חוטינן וזוה מודה ר"ש. אבל בקודח וכותב וכיו"ב שעושה הכל בבת א' ס"ל לר"ש דאינו חייב עד שיגמור את כולה (דהיינו כל מה שבדעתו לעשות בב"א כמשפ"ש"י לע"י). ולית ליה לר"ש הסברא דמתקיימת במקו"א.

ג. והנה רש"י לע"י (קג.) על מתניי פרש"י דחייב גם על כתיבת א"א והקשו ע"ז דהא מסקנת סוגיין דלכו"ע אינו חייב על א"א דאזר"ך. והוכיחו מזה שדעת רש"י דלא בעינן שיעלה לתיבה כ"א בכותב מקצת השם שם משמעון וכיו"ב אבל אם מתחילה לא נתכוון כ"א לכתוב ב' אותיות חייב גם על א"א.

ולנ"ל הסברא בזה מבוארת דכשמתחילה דעתו לכתוב רק ב' אותיות א"כ הוא מקיימם כך וחייב בכל גונא אבל כשדעתו לכתוב יותר א"א לחייבו כ"א משום שמתקיימת במקו"א וזוה בעינן שיעלה לתיבה שמקיימים אותה כך.

ד. וע"י לע"י (קב:) גבי מסתת כתב רש"י דחייב (משום מכה בפטיש) דהמקום שחרץ חריץ זה לא יחרוץ עוד. ובס' קה"י הק' דמ"ש מחק קפיזא בגבא (קג.) דמבואר מרש"י שם דאינו חייב כ"א משום שיש מקיימים אותו כך הא לא"ה לא היה חייב אע"פ שבמקום שחקק לא יחקק עוד. וכבר דברנו מזה. אבל למבואר כאן י"ל עוד דבחק קפיזא בקבא הדרך לחקוק כולו בבת אחת ולכן אינו חייב אלא באופן

שמתקיימת במקו"א והיינו דיש מקיימים אותו כך. מה שאין כן מסתת י"ל דאין הדרך לעשותו ביום א' וממילא סגי במה שאינו נסתר מאליו.

ה. ובעיקר פרש"י כאן דקושיית הש"ס מי דמי מ"ם דשם סתום כו' הוא מצד שאינה מתקיימת במקו"א אזיל לשיטתו דס"ל דרק במקצת השם בעינן שיעלה לתיבה. אבל להסוברים דגם בכותב מתחילה ב' אותיות בעינן על כל פנים שיעלה לתיבה א"כ קושיית הש"ס מבוארת בפשיטות דכל שאינו עולה לתיבה אינו בגדר כותב כלל.

ואפילו לדעת הרמב"ם דרק באותיות כפולות בעינן שיעלו לשם אבל בבי אותיות שונות אין צריך, ביארנו לעי' דחייב משום שיכול לעלות לשם בני"א שהוא הסכמי. אבל במ"ם פתוח במקום שצ"ל סתום אילו היה מעכבר לא היה בגדר כותב כלל. ויל"ע בפסקי הרמב"ם דבפ"א מהל' שבת סתם דחייב בכותב ב' אותיות מתוך השם ולא חילק דאם היתה האות השניה מ"ם פתוח אינו חייב, ובהל' תפילין אינו מבואר כל-כך מה דעתו במ"ם סתום שעשאו פתוח.

קד: כתיבה של קיימא

א. מבואר בסוגיא דלחיוב כותב צריך לכתוב בדיו שכשר לכתוב גט שהוא של קיימא. וכתב הרשב"א דהוא הדין שצריך לכתוב על נייר של קיימא, דהלכות שבת כהלכות גיטין לענין זה. והביא ראייה מתוספתא דאם כתב על עלה זית חייב ועל עלה ירקות פטור, שאינו חייב כי אם כשכותב בדבר העומד על דבר העומד.

ב. ובעיקר ההנחה דגט צ"ל על נייר של קיימא, כמו שצריך לכתוב בדיו העומד כדאי במשנה גיטין (יט.), כן ס"ל גם להתוסי' שם. אבל הרמב"ם בהלי' שבת (פי"א ה"ז) כתב דאינו חייב אלא אם כן כתב בדבר העומד על דבר העומד, אבל בהלי' גירושין (פי"ד ה"ב) אף שכתב שצריך לכתוב בדיו העומד אבל לענין הנייר סתם שעל הכל כותבין ואפילו על העליון, ודייק המ"מ דס"ל דלענין גיטין אף שצריך לכתוב בדיו העומד אבל אי"צ לכתוב על גבי דבר העומד. וקשה מ"ש גט משבת.

ג. וביאר האבני"ז (או"ח סי' ר"ט) דס"ל להרמב"ם דמה שבשבת אינו חייב כי אם בדבר העומד על גבי דבר העומד אין זה מעיקר גדר כותב, כ"א מדיני מלאכת מחשבת.

ובדברי יחזקאל (סי' ד') ביאר טפי שהוא משום דבכל מלאכות שבת בעי' שתהיה מלאכתו מתקיימת, עיי"ש.

ולפי"ז הרמב"ם לשי' (הלי' שבת פי"ט הי"ג) גבי צובע שהצריך שתהיה הצבע עומד דאינו חייב א"כ "מלאכתו מתקיימת בשבת", וכתב המ"מ דנלמד מדין כותב שצ"ל בדבר העומד, ומן המשנה ריש פירקין זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב. אמנם רש"י פי' המשנה באופן אחר, דהכונה דאחרים מקיימים כיו"ב, וכמו בחק קפיזא בקבא, אבל הרמב"ם כפיה"נ פי' דבעי' שמלאכה תהיה עומדת ולא תתבטל מאליה.

ד. ולפי זה, דמה שצריך כתב העומד אינו מעצם גדר ממלאכת כותב כי אם מכח ההלכה הכללית בשבת שצריך להיות מלאכתו מתקיימת, ל"כ נפקותא לענין כמה זמן צריך להיות עומד, דהנה לשון המשנה הני"ל זה הכלל... ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב, ורש"י פי' דתיבת "בשבת" קאי על החיוב, דאם בשבת עשה מלאכה המתקיימת חייב. וק"ק לפי"ז דל"כ תיבת "בשבת" מיותרת דפשיטא דמיירי בשבת. אבל הגר"א בשנו"א פי' דבעי' שמלאכה תתקיים למשך בשבת, ובפשוטו נראה שגם הרמב"ם נתכוון לזה, (ועי' בשו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' י"ג מה שכתב להוכיח כן). ולפי"ז למדנו דמה דבעי' מלאכה המתקיימת בשבת היינו שתתקיים למשך השבת. (ויל"ע אם עשה מלאכה באמצע היום אם משערים עד סוף היום או מעל"ע, ועי' בשו"ת מנח"י שם).

ומעתה, אילו היה דין כתב העומד מעצם גדר כותב, אזי היה מסתבר שצריך להיות עומד לימים רבים. אבל כיון שנתבאר שהוא מדין מלאכתו מתקיימת, א"כ אי"צ אלא שיהיה הכותב מתקיים בשבת, ותו לא. (וכ"כ בשו"ת מנח"י הני"ל).

ה. אבל יש לעיין קצת ממש"כ הרמב"ם (פי"א ה"ז) וז"ל הכותב על בשרו חייב מפני שהוא עור אף על פי שחמימות בשרו מעברת הכרתב לאחר זמן הרי זה דומה לכתב שנמחק עכ"ל. ובפשוטו כונתו שבא לבאר מאי טעמא חייב בכותב על בשרו כיון שאינו עומד, ותירץ שמצד הכותב והעור עצמו היה עומד שפיר רק שחמימות הגוף מעביר הכותב וזהו פעולה מתחדשת וכאילו מחק את הכותב אח"כ דאינו מפקיע את החיוב למפרע. והנה בודאי מסתבר שאין חמימות הבשר מעביר הכותב כי אם לאחר יום או יומיים, ואם איתא שאין צריך שהכותב יתקיים כי אם בשבת אם כן מאי הוקשה לו להרמב"ם מעיקרא. אלא משמע מזה דבאמת להתחייב משום כותב בעינן שהכותב יעמוד לימים רבים, ולא רק שתתקיים בשבת. וא"כ מוכרח לכאורה שהוא מעצם שם מלאכת כותב ולא מכח הדין הכללי דמלאכות שבת דבעינן מלאכתו מתקיימת בשבת.

ו. ונראה עוד ראייה ברורה לזה, דהנה במלאכת מוחק בעינן על-מנת לכתוב, וכן בקורע וסותר, ודעת רש"י בפי' כלל גדול משום שכך היה במשכן, וא"כ הוא מעצם שם המלאכה. אבל ברמב"ם (פי"א הי"ז) משמע שהוא משום שבלאו הכי הוי מקלקל. ואזלי לשי' גבי פותח בית הצואר (מח.). שדעת רש"י

שחיבו משום מכה בפטיש, ולא משום קורע, וביאר הריטב"א שם משום שאינו על מנת לתפור. אבל הרמב"ם (פ"י הי"י) פסק דקורע בית הצואר חייב משום קורע, ואף שאינו על מנת לתפור, והיינו משום שהרמב"ם לשיטתו דמה דבעינן על-מנת לתפור אין זה מעצם השם מלאכה, ואינו אלא כדי שיחשב מתקן, ובפותח בית בצואר דבלאו הכי הוא מתקן חייב משום קורע אפילו באינו על-מנת לתפור.

ומעתה נחזי אנן במוחק על מנת לכתוב, איזה כתב צריך להיות עומד, האות שמוחק או האות שעתיד לכתוב במקומה. ולכי תלוי בזה, דאם מה שצריך הכתב להיות עומד הוא מדיני מלאכתו מתקיימת, אז לכי פשוט שהאות שעתיד לכתוב במקומה היא שצ"ל כתב העומד, שהרי התיקון הנפעל במלאכת המחיקה היא שיוכל לכתוב אות במקומה, ומה דבעי מלאכה המתקיימת זהו לכי שיעור בתיקון הנפעל ע"י המלאכה. ועל כל פנים ודאי אין מקום להצריך שהאות הנמחקת תהיה בכתב העומד, שהרי אינו בא לקיימה אלא למוחקה, ולא שייך אצלה דין מתקיימת בשבת.

אבל אם מה שצריך להיות הכתב בדבר העומד ע"ג דבר העומד הוא מעצם שם מלאכת כותב, דכתב שאינו עומד לא חשיב כתב, א"כ הוא להיפך, האות הנמחקת צ"ל בכתב העומד, דבלא"ה לא הויא כתב וממילא אין כאן מחיקה. אבל האות שעתיד לכתוב במקומה אי"צ שתהיה בכתב העומד כיון שמה שצ"ל על מנת לכתוב אינו מעצם השם מלאכה (להרמב"ם) כ"א כדי שלא יהיה מקלקל.

ובאמת הדבר מפורש ברמב"ם שכתב וז"ל וכן אין המוחק חייב עד שימוחק כתב העומד מעל דבר העומד עכ"ל. ומבואר בהדיא שהאות הנמחקת היא שצ"ל בכתב העומד, ולא האות שעתיד לכתוב במקומה. וא"כ מוכרח מזה שמה שצריך להיות הכתב עומד הוא מעצם השם מלאכת דכותב, ואינו משום מלאכה המתקיימת כלל.

(ובאמת תימה אצלי על האבני"ז בתשובה הנ"ל דמתחילה כתב דמה דבעי כתב העומד על גבי דבר העומד הוא מדיני מלאכת מחשבת, ואח"כ מביא דברי הרמב"ם גבי מוחק ומדייק כנ"ל דרק הכתב הנמוחק צ"ל עומד ולא הכתב שעתיד לכתוב במקומו, וביאר משום דמה דבעי על-מנת לכתוב הוא רק כדי שלא יהיה מקלקל, ואם עתיד לכתוב אות אפילו שאינה עומדת כבר אינו מקלקל. ותימה, כיון שהוא עצמו מדייק מדברי הרמב"ם כנ"ל שהאות הנמחקת היא שצריכה להיות עומדת כדי להתחייב על מחיקתה, א"כ איך אפשר לומר שכתב העומד הוא מדיני מלאכת מחשבת, וכי מחיקת כתב העומד הוי יותר ממלאכת מחשבת ממחיקת כתב שאינו עומד, וצ"ע.)

ז. אשר מוכח מכל זה דמה דבעינן כתב העומד על גבי דבר העומד אי"ז מדיני מלאכת מחשבת ולא מדיני מלאכה המתקיימת. אלא הוא מעצם שם כותב שרק דבר העומד הוי בשם כותב, ורק מחיקת דבר העומד הוי בשם מחיקה.

אבל א"כ הדרא קושיא לדוכתה מאי שנא לענין גט שלא הצריך הרמב"ם כ"א דיו העומד אבל אי"צ שיכתוב על גבי דבר העומד, ומאי שנא בשבת דבעינן כתב העומד על גבי דבר העומד.

ח. ובאמת שבגט גופא צריך ביאור איזו סברא יש להצריך דיו העומד ולא שיכתוב על גבי דבר העומד, והרי אם כותב על גבי דבר שאינו עומד ממילא גם הדיו לא יעמוד.

ונראה דעל כרחק מה שבגט צריך לכתוב בדיו העומד, אין זה כלל משום דעצם שם כתיבה מצריך דבר העומד. דמצד עצם השם כתיבה אין מקום לחלק בין הדיו לבין הנייר.

אלא לעולם שם כתיבה בגט הוא אפילו בדבר שאינו עומד. ולא דמי לשבת, דבשבת עצם שם מלאכת כותב הוא רק בדבר העומד, ושמה נלמד ממשכן כן, אבל בגט עצם השם כתיבה הוא יכול להתקיים גם בדבר שאינו עומד.

ומה דבעינן בגט שיכתוב על כל פנים בדיו העומד, שמה הוא מדיני ספירת דברים, שצריך לכתוב באופן שיהיה סיפור דברים להעדים בשעת מסירת השטר, ואם הדיו אינו עומד אי"כ כשיימסר הגט אפשר שלא יישאר רושם הדיו וחסר בספירת דברים, וממילא גם מעיקרא אין זו הכתיבה המצטרפת. אבל על הנייר אין קפידא, שהרי הנייר על כרחק יהיה קיים בשעת מסירת הגט, דאם לא כן לא תתכן מסירה

כלל, והבן. ואכתי צ"ת.

ט. ועכ"פ הא מיהת נראה מוכרח מדברי הרמב"ם דמה דבעינן כתיבה המתקיימת בשבת אי"ז מדין מלאכה המתקיימת כלל, אלא מעצם שם המלאכה דכותב.

אלא שמעתה קשה לי על לשון המ"מ (פ"ט הי"ג), בהא דכתב הרמב"ם דכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור, כתב המ"מ וז"ל זה נלמד מדין הכותב שאינו אלא בדבר המתקיים כמבואר בפרק י"א, ובמשנה פ' הבונה זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב ע"כ, עכ"ל. והנה מה שנלמד מהמשנה ריש פירקין כבר נתבאר, אבל מה שדימה זה למלאכת כותב קשה לפי מה שנתבאר דהתם אינה מדין מלאכה המתקיימת כלל כ"א מעצם שם המלאכה דכותב, וצ"ע.

קה. ידיעה לחצי שיעור

ע"י לע"י (קב.) איתמר שתי אמות כו' עיי"ש הסוגיא ותוד"ה ובמאי.

היוצא מהגמ' ודברי התוס' דאם נזכר באמצע ונגמר במזיד פטור מקרבן ואף שלא היה בידו להחזירה לא חשיב שנעשה כולה בשוגג, אבל אם נזכר וחזר ושכח אזי חייב אפי' למי"ד יש ידיעה לחצי"ש דכיון שאין בידו להחזירה אין זה כידיעה באמצע. וצ"ב החילוק.

והנה ע"י לע"י (עא:) מחלוקת ר' יוחנן ור"ל באכל ב' זיתים ונודע לו על א' וחזר ונודע לו על הב' דר' יוחנן ס"ל דהידיעה מחלקת ור"ל פליג וקיי"ל כר' יוחנן.

וע"ע שם (עב.) דבאשם אם בעל שפחה חרופה בשוגג ונודע לו ואח"כ בעל פעם שניה תליא במחלוקת ר' יוחנן ור"ש לקיש. וביארו רש"י ותוס' דאע"ג דבחטאת ידיעה באמצע ודאי מחלקת לכו"ע, היינו משום דאיי"ח חטאת כ"א בשוגג וכשיש ידיעה באמצע הו"ל ב' שגגות, אבל באשם ל"ש זה דחויב אשם הוא אפילו במ זיד רק דינא דר' יוחנן דידיעה מחלקת בעצם השם עבירה שייך גם באשם ולכן כשנודע לו באמצע באשם הוי כאילו נודע לו בסוף בחטאת, ואם ידיעה לבסוף מחלקת בחטאת ה"ה ידיעה באמצע באשם.

ומבואר מזה דיש ב' דינים בידיעה מחלקת, חדא דאם נודע לו באמצע נעשה ב' שגגות, ועוד דין דלר' יוחנן (דקיי"ל כותיה) ידיעה (אפילו בסוף) מחלקת את עצם השם עבירה.

והנה לדעת חכמים דיש ידיעה לחצי שיעור יש לחקור אם הביאור דנעשה ב' העלמות, או שמחלק גם בעצם השם עבירה. ויש סברא גדולה לומר דרק נעשה ב' העלמות אבל אין ידיעת חצי שיעור יכולה לחלק את עצם השם עבירה כיון שאין כאן ידיעה על שיעור שלם. וזה מדוייק בלשון רש"י (קב.) ד"ה התם הוא בידו עיי"ש.

ונפק"מ אם אכל כזית ונודע לו על חצי זית וחזר ונודע לו על חצי זית, דיתחייב אפי' לחכמים, דכיון שלא נודע לו באמצע הויא שגגה א' והידיעה בסוף על חצי שיעור אינה מחלקת.

ומעתה נראה עוד, דהסברא דאין בידו להחזירה מועיל רק לעני' דלא חשיב ב' העלמות, אבל אינו מפקיע עצם השם ידיעה.

ולכן, כשנודע לו באמצע וחזר ושכח, הרי אין כאן ב' העלמות כיון שאין בידו להחזירה, והידיעה באמצע אינה ידיעה לחלק מדין ידיעות מחלקות בעצם השם עבירה שהרי אי"ז אלא ידיעת חצי שיעור ואין ידיעה לחצי שיעור לחלק את עצם השם עבירה, וכנ"ל. ולכן חייב.

אבל אם נודע לו באמצע ולא חזר ושכח, נמצא שלא היתה שם "או הודע אליו חטאתו" על שיעור שלם, שהרי כבר נודע לו באמצע הזריקה, ואף שלא היה בידו להחזירה אבל אי"ז מפקיע עצם השם ידיעה, ואף שהידיעה באמצע אינה חשובה לחלק את המעשה עבירה, אבל עכ"פ או הודע אליו חטאתו בסוף אין כאן, כיון שכבר נודע אליו באמצע, ולכן פטור.

וע"י רש"י שם ד"ה שחזר ושכח בסו"ד דאע"ג דהויא ידיעה בנתים מחייב דאין ידיעה לחצי שיעור דהיינו שאין בידו להחזיר עכ"ל, ולכ' שרבב ב' דברים, אין ידיעה לחצי"ש, ואין בידו להחזירה, ועוד דבגמ' מבואר דאפילו למי"ד יש ידיעה לחצי"ש הכא חייב כיון שאין בידו להחזירה, אבל כונת רש"י כנ"ל דבכה"ג שאין בידו להחזירה (דלא חשיבא ב' העלמות) אז לכו"ע אין ידיעה לחצי"ש (לחלק את עצם השם עבירה), ועל דרך שנתבאר.